

שימוש פוליטי בחוק הפלילי – לאן נעלמו אבירי זכויות האדם?

על העבירות הדרקוניות שבהצעת חוק יישום תכנית ההתנתקות, תשס"ה 2004-

מאת: ד"ר בועז סנג'רו*

תפקידו המרכזי של החוק הפלילי הוא להדריך ולכוון התנהגות ולא ליצור עבריינים. לפיכך, אין לגזור על הציבור גזירות שלא יוכל לעמוד בהן. עיקרון מרכזי הוא עיקרון השיוריות של המשפט הפלילי: המשפט הפלילי הוא האמצעי הדראסטי ביותר, פגיעתו בחירות האדם היא גדולה, ולכן יש למעט ככל האפשר בשימוש בו.

המשפט הפלילי נועד להגן על הערכים החברתיים החשובים, תוך הימנעות מהגבלה גדולה מדי של חירות האדם. בתקופות קדומות מקובל היה להשתמש במשפט הפלילי שימושיים ציניים כגון הגנה על האינטרסים האישיים של השליטים. כיום מקובל כי השימוש במשפט הפלילי חייב להיות מוגבל למניעת נזק (אסור, למשל, לאכוף מוסר באמצעותו) תוך הגנה על הערכים שחשיבותם אינה שנויה במחלוקת. התחום הפלילי חייב להיות נקי מוויכוחים פוליטיים: מחלוקת פוליטית (בתחומי הקונצנזוס הציוני-דמוקרטי) באשר להצדקתה של עבירה פלילית מסויימת היא אינדיקציה חזקה לכך שאין לעבירה זו מקום בחוק הפלילי.

כל מושכלות היסוד הללו נשכחו כשנקבעו האיסורים הפליליים שבהצעת חוק יישום תכנית ההתנתקות, תשס"ה 2004-. כך, למשל, קובע סעיף 27(א)(3) להצעת החוק, שבינתיים כבר עברה את מחסום הקריאה הראשונה בכנסת (!) כך: "המפר הוראה לצאת משטח מפונה שניתנה בידי איש כוחות הבטחון" דינו "מאסר שלוש שנים". גם "ישראלי הנכנס לשטח מפונה לאחר יום הפינוי או השוהה בו, בלא היתר או שלא בהתאם לתנאיו" צפוי לעונש החמור של שלוש שנות מאסר (סעיף 27(א)(2)). סביר להניח שגם תושב המקום שיקבל היתר לשהות בביתו, היתר זה יוגבל עד ליום הפינוי, כך שעצם השהייה בביתו לאחר יום הפינוי תהווה עבירה פלילית חמורה (דמיינו יום אחד בבית-הכלא, בתנאי הכליאה המחפירים הקיימים במדינת ישראל. דמיינו את הלילה. רק לאחר מכן הכפילו ב-1,095).

כידוע, פינוי היישובים במסגרת תכנית ההתנתקות נתון במחלוקת פוליטית לגיטימית: אפשר לתמוך בו, ואפשר להתנגד לו. נצא מן ההנחה (הלא פשוטה) שהרוב רשאי – בהכרעה דמוקרטית – לכפות על היחיד את הפינוי. כמה רשעות או לפחות אווילות נחוצות כדי להפוך אדם שאינו מפנה את ביתו היקר לו לעברייני? לא בכדי מועטות הן העבירות המחדליות. רוב העבירות הפליליות אוסרות עלינו לבצע מעשים אקטיביים, ורק במיעוטן מוטלת עלינו החובה לפעול. החובה לפעול מצמצמת מאד את חירות האדם. מה הטעם להפליל הפרת "הוראה לצאת משטח מפונה שניתנה בידי איש כוחות הביטחון"? האם האזרח המתגורר בגוש קטיף הוא חייל החייב להישמע להוראות מפקדו?

דבר אחד הוא לפנותו בכוח, כפי שהחוק המוצע מסמיך לעשות. דבר שונה לחלוטין הוא לצפות ממנו להתפנות מביתו מרצונו, באופן אקטיבי, להכריז עליו כעל עברייני אם הוא מתקשה להיפרד מחלקת אלוהים הקטנה שלו, ולהשליכו לבית-הסוהר בשל כך.

הצעת החוק אינה מסתפקת בכך אלא קובעת עבירות נוספות. המחוסרי עבירות אנחנו? כל העוסקים במשפט הפלילי יעידו כי חוק העונשין הישראלי שאותו ירשנו מהמנדט הבריטי מכיל הרבה יותר מדי עבירות מיותרות, בעלות עונשים מופרזים מאד, אשר אפילו האנגלים השמרנים נפטרו מעונשן כבר מזמן. לפיכך, אם החשש הוא מאדם שינהג באלימות כלפי כוחות הביטחון שיפנו אותו, הרי שיש די והותר עבירות שבהן ניתן יהיה להאשימו, כגון תקיפה, תקיפה הגורמת חבלה ממשית, תקיפת עובד ציבור ועוד כהנה וכהנה. והנה מוצע בסעיף 27(א) (4) להוסיף עבירה של "התפרעות" המוגדרת כ"התקהלות (!) של שלושה אנשים או יותר המפרה את השלום" (?). הנה הרגנו את חופש ההפגנה ואת חופש המחאה, את חופש הביטוי ואת חופש ההתאגדות. סעיף 27(א) (6) מגדיר כעבירה פלילית "הפנתח אטימה שנעשתה בנכס על ידי כוחות הביטחון". להיכן נעלם עקרון הפרופורציה בענישה? האומנם גמולו הצודק של אדם הפנתח את פתח ביתו שנאטם הוא שלוש שנות מאסר?

חשבתם שלדעת מנסחי הצעת החוק שלוש שנות מאסר הן עונש חמור דיו? טעיתם! בסעיף 27(ב) נקבעה החמרה לחמש שנות מאסר (!) אם העבירות דלעיל, הקבועות בסעיפים 27(א) (3)-(5) נעברו "תוך סיכון חיי אדם". איך בכלל ניתן לסכן חיי אדם בעצם הפרת ההוראה להתפנות? או בפתיחת אטימה שנעשתה בנכס רחמנא לצלן?

בסעיף 27(ג) נקבע כי "התוקף איש כוחות הביטחון או אדם אחר הפועל לפי חוק זה, כשהם ממלאים את תפקידם לפי חוק זה, דינו כדין התוקף שוטר לפי סעיפים 273 ו-274 לחוק העונשין". כל המוסיף גורע. באו המציעים והוכיחו כי העבירות החדשות שהם מציעים מיותרות לחלוטין, וכי הם בעצם מודעים לכך. אם תנהג הממשלה בתבונה, ממילא יבוצע הפינוי על-ידי המשטרה ולא על-ידי הצבא. גם אם יוטלו על חיילים צעירים תפקידי שיטור השנויים במחלוקת פוליטית, די לנו בסעיף 378(ב) לחוק העונשין, המתייחס ל"התוקף עובד הציבור או מי שממלא חובה או תפקיד המוטלים עליו על פי דין". נראה כי מנסחי ההצעה התעצלו לעיין בחוק העונשין. או שמא העדיפו להלך אימים גם על אזרחים שומרי חוק, שאינם מעלים על דעתם התנגדות בכוח, אלא אך ורק התנגדות פאסיבית? הגם את מהטמה גנדי היו הם משליכים לבית-האסורים?

גם בזכות הקנין מבקשים מציעי החוק לפגוע. כך, למשל, נקבע בסעיף 30 כי "מיטלטלין... שנמצאו בשטח מפונה לאחר יום הפינוי, יראו אותם כמיטלטלין שבעליהם ויתרו עליהם, והמדינה תהיה רשאית לנהוג בהם כבנכסים שאין להם בעלים". מכאן שניתן יהיה לגזול מתושב גוש קטיף הנוותר בביתו את מכוניתו החונה לצד הבית? ו"לנהוג" בה תרתי משמע? ומה באשר לתכולת הבית? גם סעיף 19 עלול להתפרש כך שהוא שולל 25% מהפיצויים ממי אשר לא "פינה את השטח המפונה ומסר את החזקה במקרקעין כאמור בסעיף 29 להנחת דעתה של המינהלה".

ההוגה ג'ון רולס לימדנו כי הדרך הנכונה לקבל החלטות באשר לחקיקה הראויה היא מעבר ל"מסך הבערות" – מבלי שנדע מראש באיזה צד של המתרס נהיה נתונים. אין לשפוט את החוק המוצע בהנחה שהוא פוגע אך ורק באומללים תושבי גוש קטיף. ידמיינו נא תושבי השכונות הירושלמיות טלביה, רחביה ובקעה, המתגוררים בינות לכתלים שעוביים כמטר, סיטואציה שבה מחליטה חלילה ממשלה עתידית לפנותם מבתיים. האם גם אז תראה בעיניהם ההתנגדות הפאסיבית תוך השארות בבית כעבירה שדינה שלוש שנות מאסר?

אכן, מסך הבערות אינו קיים כאן. זהו כנראה ההסבר לכך שכל אותם אנשים וגופים שבגרום רוממות חופש הביטוי, חופש ההפגנה, חופש המחאה, חירות המצפון והזכות למרחב אוטונומי מוגן נעלמו להם לחלוטין. היכן מסתתרים בימים אלה כל אבירי זכויות האדם? האומנם בעת הזו כל מי שהמהלך הפוליטי של ההתנתקות תואם את השקפותיו יחריש גם נוכח רמיסה גסה של זכויות האדם הבסיסיות ביותר? בינתיים עברה הצעת החוק את הקריאה הראשונה בכנסת. יש לקוות שועדת החוקה, חוק ומשפט ומליאת הכנסת ימחקו מהצעת החוק את כל העבירות הפליליות שנקבעו בה. אין לנו צורך באף אחת מהן

ד"ר בועז סנגיר*

* הכותב הוא מרצה בכיר וראש החטיבה למשפט פלילי וקרימינולוגיה במכללה האקדמית למשפטים (רמת-גן).

---

* הכותב הוא מרצה בכיר וראש החטיבה למשפט פלילי וקרימינולוגיה במכללה האקדמית למשפטים (רמת-גן).